

UWAGI METODYCZNE

Podstawowe definicje pojęć i klasyfikacje – niezbędne do właściwej interpretacji wyników spisu – są zamieszczane w każdej z publikacji z wynikami spisu.

Z uwagi na fakt, że dla części mieszkańców niemożliwe było przeprowadzenie spisu z udziałem rachmistrza spisowego (z różnych powodów), podstawowe informacje dla tych osób, takie jak: imię i nazwisko, data urodzenia oraz płeć – zostały spisane z ewidencji. Wszystkie pozostałe pytania na formularzu spisowym – w przypadku spisywanych z ewidencji – pozostały bez odpowiedzi. Szacuje się, że z ewidencji spisano ponad 730 tys. osób (ponad 2% ogółu ludności), będących stałymi mieszkańcami naszego kraju. Bezpośrednią konsekwencją spisywania z ewidencji są braki odpowiedzi (nieustalone), podawane w poszczególnych tablicach.

W czerwcu 2002 roku został przeprowadzony spis kontrolny do powszechnego spisu ludności i mieszkań. Badaniem objęto ponad 900 wylosowanych obwodów spisowych. W spisie kontrolnym zbadano 64 tys. mieszkań zamieszkałych i niezamieszkałych oraz 192 tys. osób, zamieszkałych lub przebywających w mieszkaniach. Wyniki spisu kontrolnego posłużą do analizy i oceny jakości danych spisowych. Efekty takiej analizy będą prezentowane w kolejnych ogólnopolskich publikacjach tematycznych a także zostaną udostępnione na stronie internetowej GUS www.stat.gov.pl Szczegółowe zasady metodologiczne spisu kontrolnego zostaną przedstawione w publikacji poświęconej metodologii spisu ludności i mieszkań 2002.

DEFINICJE POJĘĆ

KATEGORIE LUDNOŚCI

Na podstawie wyników spisu ludności i mieszkań z 2002 (NSP'2002) zostały wyodrębnione trzy podstawowe kategorie ludności:

1. Ludność stała (stałe zamieszkała);
2. Ludność faktycznie zamieszkała;
3. Rezydenci (ludność rezydująca).

Ludność stała (stałe zamieszkała)

Kategoria obejmuje osoby mieszkające stale (z reguły zameldowane na pobyt stały) oraz:

- obecne w czasie spisu, a dokładnie w momencie krytycznym spisu,
- nieobecne w momencie spisu, bez względu na miejsce przebywania i czas trwania tej nieobecności.

Ludność faktycznie zamieszkała

Kategoria obejmuje następujące grupy osób:

1. Mieszkające stale, które:

- a) były obecne w momencie spisu;
- b) były nieobecne w momencie spisu, ale ich nieobecność trwała mniej niż 2 miesiące;
- c) były nieobecne w momencie spisu przez okres dłuższy niż 2 miesiące, ale ich nieobecność wynikała z następujących powodów:
 - odbywania zasadniczej służby wojskowej lub innej w systemie skoszarowanym oraz uczestniczenia w misjach wojskowych;
 - przebywania w zakładzie karnym lub śledczym;
 - pobytu za granicą.

2. Przebywające czasowo przez okres powyżej 2 miesięcy. Dotyczy to osób, które mieszkają na stałe w innym miejscu (są tam zameldowane na pobyt stały), natomiast w miejscu spisania przebywają czasowo z następujących powodów: nauka, praca, warunki rodzinne lub mieszkaniowe, leczenie lub rehabilitacja, przebywanie w domu opieki.

Jako czas okresowej nieobecności lub przebywania przyjęty został czas faktyczny, a nie zamierzony.

Kategoria ludności faktycznie zamieszkałej nie uwzględnia osób przybyłych z zagranicy na pobyt czasowy, tj. tych, które nie posiadają stałego pobytu w Polsce (pozwolenia na osiedlenie się).

Rezydenci (ludność rezydująca) – nowa kategoria ludności

Do rezydentów zalicza się:

- a) stałych mieszkańców, z wyjątkiem osób przebywających poza miejscem zamieszkania przez okres co najmniej 12 miesięcy – bez względu na ich miejsce przebywania (w kraju czy za granicą);
- b) osoby przebywające czasowo przez okres co najmniej 12 miesięcy, przybyłe z innego miejsca w kraju lub z zagranicy (cudzoziemcy).

Jako kryterium przemieszczania się ludności przy wyodrębnianiu tej kategorii przyjmuje się: naukę, pracę, warunki rodzinne i mieszkaniowe, leczenie i rehabilitację, pobyt w domu opieki. Oznacza to, że osoby odbywające zasadniczą służbę wojskową (w systemie skoszarowanym) lub przebywające w zakładach karnych czy aresztach – bez względu na czas nieobecności – są zaliczane do rezydentów miejscowości, w których zamieszkiwali przed jej „przymusowym” opuszczeniem.

WIEK

Wiek osób – określony liczbą lat ukończonych – ustalono poprzez porównanie pełnej daty urodzenia z dniem przeprowadzenia spisu (tzw. dniem krytycznym, tj. 20 maja 2002 roku).

W tablicach – obok roczników wieku, tradycyjnych pięcioletnich lub dziesięcioletnich grup wieku wprowadzono również następujące ekonomiczne grupy:

- wiek przedprodukcyjny – mężczyźni i kobiety w wieku 0–17 lat,
- wiek produkcyjny – mężczyźni w wieku 18–64 lata, kobiety w wieku 18–59 lat, grupa ta została podzielona na:
 - wiek mobilny (18–44 lata mężczyźni i kobiety),
 - wiek niemobilny (45–64 lata mężczyźni i 45–59 lat kobiety),
- poprodukcyjny – mężczyźni w wieku 65 lat i więcej oraz kobiety w wieku 60 lat i więcej.

STAN CYWILNY PRAWNY

W spisie ludności 2002 po raz pierwszy badany był (zgodnie z rekomendacjami międzynarodowymi) stan cywilny prawny osób – zdefiniowany jako stan cywilny według obowiązującego w danym kraju prawa.

Dla każdej osoby w wieku 15 lat i więcej ustalono stan cywilny prawny według następujących kategorii:

- kawaler, panna
- żonaty, zamężna
- wdowiec, wdowa
- rozwiedziony, rozwiedziona
- separowany, separowana (separacja prawna została w Polsce wprowadzona w końcu 1999 r.).

Dla pełniejszej charakterystyki sytuacji rodzinnej osoby o statusie prawnym zamężna/żonaty podzielono na:

- pozostające w związku małżeńskim – niezależnie od tego, czy współmałżonkowie zostali spisani razem czy też oddzielnie (np. nieobecność spowodowana była nauką, pracą, brakiem własnego mieszkania),
- niepozostające w związku małżeńskim – osoby, które decyzją jednego lub obojga małżonków nie tworzyły wspólnoty małżeńskiej, ale rozpad ich związku nie został usankcjonowany decyzją sądu, tzn. osoby te nie miały sądowego orzeczenia rozwodu czy też separacji.

POZIOM WYKSZTAŁCENIA

Poziom wykształcenia jest to najwyższy ukończony cykl kształcenia w szkole lub szkolenia w innym trybie i formie, uznany zgodnie z obowiązującym systemem szkolnictwa. Podstawą zaliczenia wykształcenia do określonego poziomu było uzyskanie świadectwo (dyplom) ukończenia odpowiedniej szkoły: dziennej, wieczorowej, zaocznej czy eksternistycznej. W 2002 roku, po reformie szkolnictwa z 1999 r., wprowadzającej 6–letnią szkołę podstawową i 3–letnie gimnazjum, badaniem poziomu wykształcenia objęto osoby w wieku 13 lat i więcej. W spisie zastosowano szczegółową klasyfikację, za pomocą której badano czy osoby o wykształceniu wyższym miały tytuł naukowy, magisterium lub licencjat, a osoby o wykształceniu średnim i policealnym czy miały maturę.

Należy również zaznaczyć, że dane spisu 2002 roku – ze względu na termin jego przeprowadzenia (maj 2002 r., podczas gdy w 1988 r. był to grudzień) – nie w pełni obrazują sytuację. W momencie przeprowadzania spisu (maj 2002 r.) uczniowie ostatnich klas, we wszystkich typach szkół, nie posiadali jeszcze świadectwa ukończenia szkoły, tym samym został im określony niższy poziom wykształcenia. Dane spisowe dotyczą zatem raczej sytuacji z początku roku szkolnego (lub z końca roku kalendarzowego 2001).

W publikacji zastosowano następującą klasyfikację poziomu wykształcenia:

- wyższe,
- policealne,
- średnie zawodowe,
- średnie ogólnokształcące,
- zasadnicze zawodowe,
- podstawowe ukończone,
- podstawowe nieukończone i bez wykształcenia szkolnego.

ŹRÓDŁA UTRZYMANIA LUDNOŚCI

W spisie powszechnym ustalano **główne i dodatkowe** źródło utrzymania osób i tworzonych przez nie gospodarstw domowych, jak również osób przebywających w obiektach zbiorowego zakwa-

terowania, będących członkami gospodarstw zbiorowych. Informacje o źródłach, z których pochodziły środki na finansowanie konsumpcyjnych i innych życiowych potrzeb osób, dotyczyły całego roku, tj. 12 miesięcy poprzedzających moment krytyczny spisu. Informacje o źródłach utrzymania zbierano na podstawie deklaracji osób spisywanych.

Główne źródło utrzymania osoby jest to źródło przynoszące jej największy dochód. Jeżeli osoba miała w ciągu roku poprzedzającego spis tylko jedno źródło dochodów – było ono jednocześnie jej głównym, a zarazem wyłącznym źródłem utrzymania.

Za **dodatkowe źródło utrzymania osoby** uważa się źródło najważniejsze spośród wszystkich pozostałych, po określeniu głównego źródła utrzymania, czyli przynoszące dochód drugi pod względem wysokości.

Wyróżniono następujące grupy źródeł pochodzenia dochodów:

- dochody (zarobki) z pracy osobiście wykonywanej niezależnie od charakteru zatrudnienia (łącznie z osobami pomagającymi systematycznie i bez umownego wynagrodzenia członkowi rodziny w prowadzeniu działalności gospodarczej rolniczej lub pozarolniczej wykonywanej na rachunek własny),
- niezarobkowe źródło dochodów,
- dochody z własności,
- dochody z najmu,
- pozostawanie na utrzymaniu osób posiadających własne źródła dochodów.

Własne źródła dochodów (z pracy, z niezarobkowego źródła, z własności lub najmu) mogły wykazywać osoby będące w wieku co najmniej 15 lat.

Jako źródło utrzymania osób przebywających w niektórych obiektach zbiorowego zakwaterowania np.: w domach dziecka, domach (zakładach) pomocy społecznej dla przewlekle chorych, starców, rencistów, oraz w zakonach przyjęto „inne” niezarobkowe źródło niezależnie od wieku tych osób (w tym również dzieci w wieku 0-14 lat) oraz niezależnie od posiadanych ewentualnie własnych źródeł.

Zasadą było, że źródła utrzymania osób odbywających zasadniczą służbę wojskową, będą odzwierciedlać sytuację tych osób w tym zakresie sprzed powołania do wojska. Dotyczyło to również przebywających w zakładach karnych do jednego roku, natomiast powyżej jednego roku – przyjęto niezarobkowe źródło.

W przypadku osób przebywających za granicą należało wskazać – w miarę możliwości – źródła utrzymania, jakie osoby te posiadały w czasie pobytu za granicą lub sprzed wyjazdu.

Zgodnie z przyjętymi zasadami metodologicznymi dochody z pracy jako źródło utrzymania należało wykazać wszystkim osobom utrzymującym się z nich: wyłącznie, głównie lub dodatkowo, (zgodnie z ich deklaracją) niezależnie od faktu czy aktualnie (w tygodniu poprzedzającym moment spisu) wykonywały jakąkolwiek pracę czy też pozostawały bez pracy.

Oznacza to, że za osoby utrzymujące się z dochodów z pracy w ciągu roku (najmniej lub na rachunek własny) uważa się takie, które:

- pracowały przez cały rok (również w tygodniu poprzedzającym moment spisu) i praca ta stanowiła ich źródło utrzymania,
- pracowały przez cały rok, ale w ciągu roku wykonywały różne prace w różnym charakterze (w tym przypadku należało ustalić, która z prac przynosiła w ciągu roku większy dochód),

- pracowały w ciągu roku tylko przez kilka miesięcy np. sezonowo, wykonywały pracę z której zostały zwolnione, wykonywały pracę przed odejściem na emeryturę, rentę, natomiast aktualnie ich sytuacja zawodowa jest inna,
- pracowały w ciągu roku (przez cały czas lub przez kilka miesięcy) w swoim gospodarstwie rolnym (działce rolnej) w charakterze użytkownika gospodarstwa rolnego (działki rolnej) lub pomagającego członka rodziny, natomiast obecnie już tej pracy nie wykonują ponieważ np. gospodarstwo rolne przekazano następcy, państwu lub w momencie spisu osoby te wchodziły już w skład innego gospodarstwa domowego, bądź przebywały w gospodarstwie zbiorowym, a dochód z tej pracy stanowił w ciągu roku ich źródło utrzymania. Według zasad stosowanych w spisach ludności – osoby pracujące na rachunek własny i pomagające bez umownego wynagrodzenia w prowadzeniu rodzinnej działalności gospodarczej – w tym przypadku w gospodarstwie rolnym – powinny być spisywane jako członkowie jednego wspólnego gospodarstwa domowego, a nie dwóch odrębnych, jeżeli mieszkali w jednym mieszkaniu. W innych przypadkach osoby „pomagające”, mieszkające w innym mieszkaniu, jako źródło dochodów z pracy powinny mieć wykazywaną pracę najemną.

Ze względu na posiadane źródła utrzymania ludność dzieli się na dwie kategorie:

- posiadający własne źródła utrzymania, do których zaliczono osoby utrzymujące się z dochodów uzyskiwanych w ciągu całego roku poprzedzającego moment spisu: z pracy osobiście wykonywanej, z niezarobkowych źródeł, a także z własności lub z najmu,
- utrzymywani, tj. osoby, dla których pozostawanie na utrzymaniu jest źródłem utrzymania. Osobom pozostającym na utrzymaniu wskazywany był również rodzaj głównego źródła, osoby utrzymującej: dochody z pracy, niezarobkowe źródło, dochody z własności lub najmu.

Utrzymujący się z dochodów z pracy, z niezarobkowego źródła, z dochodów z własności oraz z dochodów z najmu oznacza wszystkie osoby utrzymujące się w ciągu roku głównie z danego źródła oraz osoby utrzymywane przez nie. Stosowany już tradycyjnie podział wyodrębnia osoby posiadające własne źródło utrzymania oraz osoby utrzymywane.

KLASYFIKACJA ŹRÓDEŁ UTRZYMANIA

Praca:

- najemna poza rolnictwem w sektorze publicznym,
- najemna poza rolnictwem w sektorze prywatnym (w tym w spółdzielczości),
- najemna w rolnictwie w sektorze publicznym,
- najemna w rolnictwie w sektorze prywatnym (w tym w spółdzielczości),
- na rachunek własny poza rolnictwem,
- w swoim gospodarstwie rolnym (działce rolnej),
- na rachunek własny w rolnictwie poza swoim gospodarstwem rolnym (działką rolną).

Niezarobkowe źródło:

- emerytura pracownicza, kombatancka i pochodne,
- emerytura rolna,
- renta z tytułu niezdolności do pracy (renta inwalidzka),
- renta socjalna,
- renta rodzinna (wdowia, sieroca),
- zasiłek dla bezrobotnych,
- zasiłek pomocy społecznej,

- inne niezarobkowe źródła – w tym: zasiłek pielęgnacyjny, alimenty, stypendium, świadczenie przedemerytalne (zasiłek przedemerytalny), dom opieki (dom dziecka, dom rencisty, itp.), zakon oraz pozostałe niewymienione niezarobkowe źródła utrzymania np. zasiłek wychowawczy, zasiłek rodzinny, renta prywatna, wygrana w grach liczbowych i loteryjnych, na wyścigach konnych, pomoc z zagranicy, sprzedaż ziemi, nieruchomości, środków trwałych, przebywanie w więzieniu lub areszcie powyżej 12 miesięcy.

Inne dochody:

- z własności,
- z najmu.

Na utrzymaniu osoby (z gospodarstwa domowego lub spoza gospodarstwa domowego) – posiadającej własne źródło dochodów.

AKTYWNOŚĆ EKONOMICZNA LUDNOŚCI

Z punktu widzenia analizy rynku pracy ludność w wieku 15 lat i więcej można podzielić – zgodnie z międzynarodowymi standardami – na trzy podstawowe kategorie: pracujących, bezrobotnych i biernych zawodowo. Pracujący i bezrobotni tworzą razem kategorię aktywnych zawodowo.

Pracujący to osoby w wieku 15 lat i więcej, które w okresie badanego tygodnia:

- wykonywały przez co najmniej 1 godzinę pracę przynoszącą zarobek lub dochód tzn. były zatrudnione w charakterze pracownika najemnego, pracowały we własnym (lub dzierżawionym) gospodarstwie rolnym lub prowadziły własną działalność gospodarczą poza rolnictwem, pomagały (bez wynagrodzenia) w prowadzeniu rodzinnego gospodarstwa rolnego lub rodzinnej działalności gospodarczej poza rolnictwem,
- nie wykonywały pracy (np. z powodu choroby, urlopu, przerwy w działalności zakładu, trudnych warunków atmosferycznych, strajku), ale formalnie miały pracę jako pracownicy najemni bądź pracujący na własny rachunek,
- uczniowie, z którymi zakłady pracy lub osoby fizyczne zawarły umowę o naukę zawodu lub przyuczenie do określonej pracy, jeżeli otrzymywali wynagrodzenie.

Do **bezrobotnych** zaliczono osoby w wieku 15–74 lata, które spełniały jednocześnie trzy warunki:

- w okresie badanego tygodnia nie były osobami pracującymi,
- aktywnie poszukiwały pracy tzn. podjęły konkretne działania w ciągu 4 tygodni (wliczając jako ostatni - tydzień badany), aby znaleźć pracę,
- były gotowe (zdolne) podjąć pracę w tygodniu badanym i następnym.

Za bezrobotne uznano także osoby, które nie poszukiwały pracy, ponieważ miały pracę załatwioną i oczekiwały na jej rozpoczęcie.

Ludność bierną zawodowo (tzn. pozostającą poza siłą roboczą) stanowiły osoby w wieku 15 lat i więcej, które nie zostały zaklasyfikowane jako pracujące lub bezrobotne, tzn. osoby, które w badanym tygodniu:

- nie pracowały, nie miały pracy i jej nie poszukiwały,
- nie pracowały, poszukiwały pracy, ale nie były zdolne (gotowe) do jej podjęcia w tygodniu badanym i następnym.

GOSPODARSTWA DOMOWE

Osoby mieszkające w mieszkaniach lub zamieszkanym pomieszczeniach nie będących mieszkaniami (np. strych, barakowóz, przyczepa kempingowa, barka) tworzą gospodarstwa domowe.

Przez gospodarstwo domowe rozumie się zespół osób spokrewnionych lub niespokrewnionych, mieszkających razem i wspólnie utrzymujących się. Jeżeli któraś z osób mieszkających razem utrzymuje się oddzielnie, osoba ta tworzy oddzielne jednoosobowe gospodarstwo domowe.

W spisywanym pomieszczeniu mogło mieszkać jedno, dwa, trzy lub więcej gospodarstw domowych.

W każdym gospodarstwie domowym wyodrębniano „głowę” gospodarstwa, wobec której ustalano stosunek pokrewieństwa (powinowactwa) wszystkich pozostałych członków gospodarstwa domowego.

Głową gospodarstwa domowego w rozumieniu spisu jest ta osoba, która całkowicie lub w przeważającej części dostarcza środków utrzymania danemu gospodarstwu domowemu. Jeżeli dwie lub więcej osób dostarczają środków utrzymania w jednakowym stopniu, za głowę gospodarstwa domowego uznaje się tę osobę, która tymi środkami rozporządza.

Na podstawie stosunku pokrewieństwa każdej osoby z głową gospodarstwa domowego oraz dodatkowych informacji: daty zawarcia związku małżeńskiego, informacji czyje jest dziecko lub czyim partnerem jest osoba żyjąca w związku nieformalnym ustalano skład rodzinny gospodarstwa domowego, tzn. liczbę i typy rodzin.

Ze względu na liczbę oraz stosunek pokrewieństwa osób wyróżnia się następujące **typy gospodarstw domowych:**

- rodzinne
 - jednorodzinne
 - dwurodzinne
 - trzy i więcej rodzinne
- nierodzinne
 - jednoosobowe
 - wieloosobowe.

RODZINA

Spośród osób wchodzących w skład gospodarstwa domowego wyodrębnia się rodziny.

Rodzina (biologiczna) w spisie definiowana jest jako dwie lub większa liczba osób, które są związane jako mąż i żona, wspólnie żyjący partnerzy (kohabitanci) – osoby płci przeciwnej lub jako rodzic i dziecko. Tak więc, rodzina obejmuje parę bez dzieci lub parę z jednym lub większą liczbą dzieci, albo też samotnego rodzica z jednym bądź większą liczbą dzieci.

Wyróżnia się następujące **typy rodzin:**

- małżeństwo bez dzieci,
- partnerzy bez dzieci,
- małżeństwo z dziećmi,
- partnerzy z dziećmi,

- samotna matka z dziećmi,
- samotny ojciec z dziećmi.

Innowacją w spisie 2002 jest wyodrębnienie partnerów jako odrębny typ rodziny. W poprzednich spisach pary kohabitantki wykazywano łącznie z małżeństwami.

W spisie wyróżnia się następujące **pozycje osób w rodzinie**:

- 1) mąż
- 2) żona
- 3) partner
- 4) partnerka
- 5) samotny ojciec
- 6) samotna matka
- 7) dziecko
- 8) osoba spokrewniona w linii prostej z kimkolwiek z członków rodziny
- 9) osoba spokrewniona, ale nie w linii prostej z kimkolwiek z członków rodziny
- 10) osoba obca.

Jako **dziecko** określa się osobę w każdym wieku, która pozostaje w gospodarstwie domowym (lub przebywa w gospodarstwie zbiorowym) wraz z obojgiem lub jednym z rodziców. Do dzieci zalicza się również pasierbów oraz dzieci przysposobione.

Dziecko do lat 24 pozostające na utrzymaniu jest to dziecko w wieku 0-24 lata, które nie posiada własnego źródła utrzymania i pozostaje na utrzymaniu innej osoby wchodzącej w skład gospodarstwa domowego.

W NSP 2002 wyodrębniono także rodziny spośród osób przebywających w niektórych obiektach zbiorowego zakwaterowania. Osoby te wchodziły w skład gospodarstwa zbiorowego. **Gospodarstwo zbiorowe** stanowi zespół osób zamieszkujących w obiekcie zbiorowego zakwaterowania w związku np. z pracą, nauką, leczeniem lub opieką społeczną.

OBIEKTY ZBIOROWEGO ZAKWATEROWANIA

Obiektem zbiorowego zakwaterowania jest zespół pomieszczeń zlokalizowanych w jednym lub kilku budynkach, zajętych przez jeden zakład świadczący usługi opiekuńczo-wychowawcze, opiekuńczo-lecznicze, hotelarskie bądź inne, w których zamieszkuje zwykle większa liczba osób.

Obiekty zbiorowego zakwaterowania można podzielić ze względu na okres zamieszkania na:

- stałego zamieszkania, są to: domy pomocy społecznej dla emerytów, zakłady opiekuńczo-lecznicze dla przewlekle chorych lub upośledzonych, klasztory, domy zakonne,
- dłuższego zamieszkania, są to: internaty, domy studenckie, hotele pracownicze, domy dziecka,
- krótkotrwałego pobytu, są to m. in.: hotele, motele, pensjonaty, domy wczasowe, a także szpitale, sanatoria, prewentoria.

W spisie 2002 roku – zgodnie z międzynarodowymi zaleceniami metodologicznymi – przyjęto szerszą klasyfikację obiektów, uwzględniając m.in. zakłady opiekuńcze dla samotnych kobiet w ciąży lub z małymi dziećmi, obiekty dla bezdomnych oraz obiekty instytucji wyznaniowych.

MIGRACJE LUDNOŚCI

Migracje ludności to przemieszczenia ludności związane ze zmianą miejsca zamieszkania (pobytu stałego lub czasowego) połączone z przekroczeniem granicy administracyjnej podstawowej jednostki terytorialnej. Migracją jest zatem zmiana gminy zamieszkania lub w przypadku gminy miejsko-wiejskiej przeniesienie się z terenów miejskich do wiejskich tej gminy lub odwrotnie. Migracją jest oczywiście także zmiana kraju zamieszkania.

Nie jest migracją zmiana adresu w ramach tej samej gminy miejskiej, wiejskiej, części miejskiej lub wiejskiej gminy miejsko-wiejskiej.

Migracje nie obejmują także przemieszczeń krótkotrwałych, trwających do 2 miesięcy włącznie oraz np. przejazdów między miejscowością zamieszkania a miejscowością pracy lub nauki (tzw. ruchów wahadłowych) czy przemieszczeń o charakterze turystycznym.

Migracje wewnętrzne to przemieszczenia ludności w granicach państwa, czyli zmiana gminy zamieszkania lub w przypadku gminy miejsko-wiejskiej przeniesienie się z terenów miejskich do wiejskich tej gminy lub odwrotnie.

W ramach migracji wewnętrznych wyróżnia się migracje:

- międzywojewódzkie, czyli przemieszczenia ludności z jednego województwa do innego,
- wewnątrzwojewódzkie, czyli zmiany miejsca zamieszkania w obrębie tego samego województwa,
- międzypowiatowe, czyli przemieszczenia ludności z jednego powiatu do innego,
- wewnątrzpowiatowe, czyli zmiany miejsca zamieszkania w obrębie tego samego powiatu.

Klasyfikując migracje wewnętrzne według charakteru administracyjnego obszarów, między którymi miała miejsce wędrówka, rozróżniamy następujące kierunki migracji:

- ze wsi do miast,
- z miast na wieś,
- z miast do miast,
- ze wsi na wieś (dotyczy obszarów wiejskich, a nie konkretnych miejscowości wiejskich).

Migracje zagraniczne to wyjazdy z kraju stałego zamieszkania (emigracja) lub przyjazdy do kraju (imigracja) w celu zamieszkania na stałe lub na pobyt czasowy.

W najnowszych zaleceniach ONZ migracje zagraniczne są zdefiniowane jako fakt zmiany kraju głównego miejsca zamieszkania, przy czym główne miejsce zamieszkania oznacza miejsce, w którym osoba spędza większość czasu podczas pewnego okresu; długość tego okresu może wynosić – w zależności od przyjętych uregulowań prawnych w poszczególnych krajach – 3 miesiące, 6 miesięcy, najczęściej co najmniej 12 miesięcy.

Przyjmując za kryterium obserwacji długość pobytu (nieobecności) migracje dzieli się na:

- **krótkookresowe** – pobyt czasowy trwający od 2 do 12 miesięcy,
- **długookresowe** – pobyt czasowy trwający co najmniej 12 miesięcy oraz zamieszkanie na stałe – bez względu na okres zamieszkiwania.

Jako podstawę określenia długości czasu pobytu stosuje się czas faktyczny pobytu a nie zamierzony (z wyjątkiem zameldowań na pobyt stały).

Migracje na pobyt stały to migracje wewnętrzne lub zagraniczne związane z osiedleniem się na stałe (zameldowaniem na pobyt stały w świetle przepisów polskiego prawa), tzw. migracje definitywne.

Migracje czasowe to migracje wewnętrzne lub zagraniczne związane z pobytem czasowym trwającym dłużej niż 2 miesiące.

W szerszym ujęciu terminem tym można objąć wszystkie migracje o charakterze niedefinitywnym, tzn. nie na osiedlenie, a zatem według podziału zalecanego przez ONZ – migracje długookresowe i krótkookresowe.

Osoba migrująca (migrant) to osoba, która zmienia swoje miejsce zamieszkania.

Emigrant to osoba przemieszczająca się z kraju za granicę oraz w przypadku migracji wewnętrznych – przemieszczająca się poza granice jednostki administracyjnej na pobyt stały lub czasowy.

Imigrant to osoba przybyła z zagranicy do kraju oraz w przypadku migracji wewnętrznych – przemieszczająca się z innej jednostki administracyjnej na pobyt stały lub czasowy.

Imigrant długookresowy to osoba przybyła z zagranicy (lub z innej jednostki administracyjnej kraju), przybywająca w kraju (na terenie danej jednostki administracyjnej) czasowo przez okres co najmniej 1 roku lub przybyła w celu osiedlenia się.

Imigrant krótkookresowy to osoba przybyła z zagranicy (lub z innej jednostki administracyjnej kraju), przybywająca w kraju (na terenie danej jednostki administracyjnej) czasowo przez okres poniżej 1 roku (najczęściej w związku z wykonywaną pracą). Większość osób przemieszczających się na pobyt czasowy do 1 roku stanowią turyści niebędący migrantami.

Repatriant – osoba powracająca do kraju (w celu osiedlenia się na stałe) w sposób prawnie zorganizowany po dobrowolnym lub przymusowym, stałym lub dłuższym pobycie poza granicami swego kraju.

Kraj urodzenia – zgodnie z międzynarodowymi zaleceniami kraj urodzenia należało podać biorąc pod uwagę granice państw aktualne w momencie spisu, a nie w momencie urodzenia osoby, np. jeżeli osoba urodziła się w Wilnie, to – bez względu na rok jej urodzenia – jako kraj urodzenia należało wpisać Litwa. Rozstrzygnięcie takie zostało przyjęte w związku z koniecznością zabezpieczenia porównywalności, a przede wszystkim nie dublowania danych w skali międzynarodowej.

Obywatelstwo oznacza prawną więź pomiędzy osobą a państwem. Nie wskazuje ono na pochodzenie etniczne tej osoby i jest niezależne od jej narodowości. Osoba może mieć jedno, dwa lub kilka obywatelstw. Możliwa jest również sytuacja, że osoba nie ma żadnego obywatelstwa. **Osoba mająca obywatelstwo polskie i inne jest w Polsce traktowana zawsze jako obywatel polski** – nie jest cudzoziemcem.

Cudzoziemcem jest każda osoba, która nie posiada polskiego obywatelstwa, bez względu na fakt posiadania lub nie obywatelstwa (obywatelstw) innych krajów. Cudzoziemcy, przybyli do Polski na pobyt stały, są traktowani jako osoby mieszkające stale (ludność stała), pozostali zaś, w zależności od czasu faktycznego pobytu w naszym kraju, są traktowani jako:

- imigranci krótkookresowi – w przypadku przebywania przez okres poniżej roku,
- imigranci długookresowi oraz jako rezydenci – w przypadku przebywania przez okres co najmniej 12 miesięcy.

Bezpaństwowiec to osoba nieposiadająca obywatelstwa żadnego kraju (bezpaństwowcy są zaliczani do cudzoziemców).

Uchodźca – osoba przebywająca poza granicami państwa, którego jest obywatelem lub które jest miejscem jej stałego zamieszkania, żywiąca uzasadnioną obawę przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych, która nie może lub nie chce z powodu tych obaw korzystać z ochrony tego państwa lub nie chce do niego powrócić.

W tym miejscu należy przypomnieć, że zgodnie z rekomendacjami międzynarodowymi² Unii Europejskiej oraz EKG i ONZ, osoby ubiegające się o azyl, nie były objęte spisem. Spis nie obejmował także szefów i cudzoziemskiego personelu przedstawicielstw dyplomatycznych i urzędów konsularnych państw obcych, członków rodzin tych osób oraz innych osób korzystających z przywilejów i immunitetów na mocy umów, ustaw lub powszechnie ustalonych zwyczajów międzynarodowych.

Strumienie migracyjne to liczba migrantów wyjeżdżających z kraju (z danej jednostki administracyjnej) lub przyjeżdżających do kraju (do danej jednostki administracyjnej) w ciągu pewnego okresu.

Zasoby imigracyjne to liczba imigrantów w kraju (w danej jednostce administracyjnej) w danym momencie czasu.

Napływ migracyjny – to liczba osób przybyłych do kraju (do danej jednostki administracyjnej) w danym okresie.

Odpływ migracyjny to liczba osób, które opuściły kraj (daną jednostkę administracyjną) w danym okresie.

Saldo migracji to różnica między napływem i odpływem migracyjnym.

METODOLOGIA BADANIA MIGRACJI W SPISIE LUDNOŚCI 2002

W spisie 2002 badano migracje na formularzu A (podstawowym) oraz formularzu M, poświęconym migracjom długookresowym. W obu przypadkach utrzymano definicję migracji przedstawioną wcześniej, czyli za migrację uważano przemieszczenia związane z przekroczeniem granicy administracyjnej jednostki terytorialnej.

W spisie 2002 pytanie związane z migracjami było sformułowane następująco: „Od kiedy Pan(i) mieszka (przebywa) w tej miejscowości (mieście, na terenie gminy wiejskiej)?”

Przez **miejscowość** należało rozumieć obszar gminy miejskiej lub wiejskiej, a w gminach miejsko-wiejskich część miejską lub wiejską tej gminy.

Na wyżej wymienione pytanie możliwe były odpowiedzi:

1. od urodzenia,
2. od 1988 r. lub dłużej,
3. od 1989 r. lub krócej.

W wyniku tych odpowiedzi **wyodrębniono ludność zamieszkałą od urodzenia i ludność przybyłą (na pobyt stały lub czasowy).**

² Patrz notka 1 na str. 13.

Ludność zamieszkała od urodzenia to ludność, która od urodzenia nie opuszczała miejscowości aktualnego zamieszkania lub opuszczała ją, ale na okres krótszy niż rok.

W spisie 2002 nie uwzględniano przerw w zamieszkiwaniu (bez względu na okres ich trwania) spowodowanych:

- odbywaniem zasadniczej służby wojskowej,
- przebywaniem w zakładach karnych,
- przebywaniem za granicą w placówkach dyplomatycznych,
- przebywaniem w innych miejscach z powodu działań wojennych lub uczestniczenia w misjach wojskowych.

W spisie 2002 do ludności zamieszkałej od urodzenia została również zaliczona ludność, która w momencie spisu przebywała poza miejscowością zamieszkania (wyjechała i jeszcze nie powróciła) – o ile od urodzenia do chwili wyjazdu mieszkała nieprzerwanie w tej miejscowości.

Ludność zamieszkała od urodzenia nazywana jest ludnością zasiedziałą.

Do **ludności przybytej** zaliczono ludność, która przybyła oraz tę, która powróciła do miejscowości aktualnego zamieszkania, po co najmniej rocznym pobycie poza tą miejscowością (w innym miejscu w kraju lub za granicą) – pod warunkiem, że pobyt ten nie był spowodowany jedną z przyczyn wymienionych wcześniej. Jako datę przybycia przyjęto rok powrotu do danej miejscowości.

Ludność przybyła często nazywana jest ludnością napływową lub mobilną.

Osoby, które odpowiedziały, że mieszkały od 1989 r. lub krócej, podawały rok przybycia/powrotu, a następnie miejsce poprzedniego pobytu: województwo, powiat, gminę i charakter miejscowości (miasto, wieś) – jeśli poprzednim miejscem zamieszkania było inne miejsce w Polsce lub kraj – w przypadku, kiedy poprzednim miejscem pobytu była zagranica.

W spisie 2002 badano ostatnią migrację osoby, a nie całą historię zmian miejsca zamieszkania. W rezultacie uzyskano liczbę osób, które przynajmniej raz w życiu zmieniały miejsce zamieszkania, a nie liczbę wszystkich faktów migracji w danym okresie.

Spis w 2002 r. pozwolił wyodrębnić zbiorowość osób – **stałych mieszkańców naszego kraju przebywających czasowo za granicą powyżej 2 miesięcy**. Informacji o tych osobach udzielali najczęściej członkowie ich rodzin lub osoby zamieszkujące z nimi przed wyjazdem we wspólnym gospodarstwie domowym. Zebrano informacje o kraju przebywania emigrantów, przyczynach wyjazdu, oraz o okresie przebywania za granicą. Pytanie o okres przebywania za granicą pozwoliło wyodrębnić zbiorowość emigrantów krótkookresowych – przebywających czasowo za granicą od 2 do 12 miesięcy (z podziałem na przebywających od 2 do 6 miesięcy i przebywających od 6 do 12 miesięcy) oraz emigrantów długookresowych – przebywających czasowo 12 miesięcy i więcej. Dla emigrantów długookresowych ustalono również rok wyjazdu za granicę.

Pytanie o charakter zamieszkania spisywanej osoby pozwoliło również wyodrębnić **zbiorowość imigrantów (stałych mieszkańców innego kraju) przebywających w Polsce czasowo powyżej 2 miesięcy**. Zebrano informację o kraju poprzedniego zamieszkania, przyczynach przyjazdu oraz okresie przebywania w Polsce. Podobnie jak w przypadku emigrantów wyodrębniono imigrantów krótkookresowych (z podziałem na przebywających od 2 do 6 miesięcy i przebywających od 6 do 12

miesiący) oraz imigrantów długookresowych – przebywających czasowo 12 miesięcy i więcej. Dla imigrantów długookresowych ustalono również rok przyjazdu do Polski.

W spisie 2002 ustalono także **obywatelstwo spisywanych osób oraz ich kraj urodzenia**. Są to bardzo cenne informacje, którymi statystyka polska nie dysponowała. Zebranie tych informacji pozwoliło wyodrębnić ludność z pochodzeniem imigracyjnym.

Ankieta migracyjna – formularz M

Wybrane zbiorowości osób migrujących w latach 1989-2002 zbadano dokładniej za pomocą dodatkowego formularza spisowego (formularz M). **Badanie było poświęcone migracjom długookresowym i było badaniem pełnym.**

Na pytania ankiety migracyjnej odpowiadały osoby, które przybyły do danej miejscowości lub powróciły do niej (po co najmniej rocznym pobycie w innym miejscu kraju lub za granicą) w latach 1989-2002 i przebywały:

- w mieszkaniach i zamieszkałych pomieszczeniach nie będących mieszkaniami,
- w tych obiektach zbiorowego zakwaterowania, które świadczyły usługi związane z pracą lub nauką, tzn. w hotelach pracowniczych, akademikach, itp.,
- w hotelach i pensjonatach (obiekty te objęto badaniem ze względu na częste przypadki zamieszkiwania w nich cudzoziemców).

Spośród osób mieszkających stale, badaniem objęto osoby mieszkające stale-obecne oraz nieobecne do 12 miesięcy (przebywające na terenie kraju lub za granicą).

Spośród przybyłych na pobyt czasowy, badaniem objęto te osoby (przybyłe z innego miejsca w kraju lub z zagranicy), które przebywały w danej miejscowości 12 miesięcy lub dłużej.

Osoby mieszkające stale podawały miejsce poprzedniego pobytu oraz okres przebywania w tym miejscu, a osoby przebywające czasowo podawały miejsce stałego zamieszkania. Wszystkie osoby były pytane o przyczynę zmiany miejsca zamieszkania i źródło utrzymania w poprzednim/stałym miejscu zamieszkania. Odpowiadały też na pytania: "Czy wszystkie osoby wchodzące w skład poprzedniego gospodarstwa domowego zmieniły miejsce zamieszkania?" i „Czy obecne miejsce zamieszkania jest docelowym?”. Osoby, które uważały, że ich obecne miejsce nie jest docelowe wskazywały przyczyny, dla których chciałyby je zmienić; pozostałe osoby wskazywały czynniki, które mogłyby je ewentualnie skłonić do dalszej migracji.